

CHARAKTER TAJNÉ VĚDY

Rudolf Steiner

Pro obsah této knihy bylo použito starého výrazu „tajná věda“. To slovo může dát podnět k tomu, že se ihned projeví u různých lidí dnešní doby zcela protichůdné pocity. Pro mnohé má v sobě něco odpudivého; vyvolává posměch, útrpný úsměv, možná i pohrdání. Představují si, že takto označovaný druh představ může vyplývat jen ze zahálčivého snění, fantazírování, že za takovouto „domnělou“ vědou se může skrývat pouze touha obnovovat všelijaké pověry, kterým se právem vyhýbá ten, kdo poznal „pravou vědeckost“ a „ryzí úsilí o poznání“. Na jiné působí slovo tak, jako by jim to, nač poukazuje, mělo přinést něco, čeho nelze dosáhnout jinou cestou a k čemu je přitahuje, podle jejich založení, hluboce vniterná touha po poznání nebo duševně zjemnělá zvědavost. Mezi těmito výrazně protikladnými názory existují všechny možné mezistupně podmíněného odmítání nebo přijímání toho, co si ten či onen představuje, když slyší slovo „tajná věda“. Nelze popírat, že pro mnohého má toto slovo čarovný zvuk, protože se zdá, že může uspokojit jeho neblahé dychtění po věděni o něčem „neznámém“, tajemném, ba nejasném, čeho nelze přirozenou cestou dosáhnout; neboť mnoho lidí nechce uspokojovat nejhlubší touhy své duše tím, co lze poznat jasně. Podle jejich přesvědčení musí být kromě toho, co lze ve světě poznávat, ještě něco, co se poznání vymyká. Nepozorují podivný rozpor spočívající v tom, že odmítají pro nejhlubší touhy po poznání všechno to, co „je známé“, a chtějí místo toho nechat v platnosti jen něco, o čem nelze říci, že by to bylo poznáváno přirozeným bádáním. Kdo mluví o „tajné vědě“, učiní dobře, bude-li mít na mysli, že se setkává s nepochopením, jež způsobují takovito zastánci této vědy; zastánci, kteří vlastně neusilují o věděni, nýbrž o jeho opak.

Výklady v této knize se obracejí ke čtenářům, kteří si nedají vzít svou nepředpojatost tím, že nějaké slovo vyvolává vzhledem k různým okolnostem předsudky. O nějakém věděni, které by v jistém smyslu mělo platit jako „tajné“, zvláštní přízní osudu přístupné jen někomu, tu nebude řeč. Slovu zde užitému se učiní po právu, když se uváží, co měl Goethe na mysli, když mluvil o „zjevných tajemstvích“ ve světových jevech. To, co zůstává v těchto jevech „tajné“, nezjevené, vnímáme-li je pouze smysly a rozumem na ně vázaným, je zde považováno za obsah nadsmyslového druhu poznání.*

Kdo uznává jako vědu jen to, co se zjevuje smyslům a rozumu, jenž jim slouží, pro toho nemůže být samozřejmě to, co je tu myšleno jako „tajná věda“, žádnou vědou. Jestliže by chtěl porozumět sám sobě, musel by si však přiznat, že neodmítá „tajnou vědu“ z nějakého zdůvodněného náhledu, ale z mocenského nároku, jenž pochází z čistě osobního pocitu. Abychom tomu porozuměli, je třeba se jen zamyslet nad tím, jak vzniká věda a jaký má význam v lidském životě. Vznik vědy nelze podle její podstaty poznat podle předmětu, jímž se zabývá, nýbrž podle druhu činnosti lidské duše, jež se projevuje ve vědeckém úsilí. Je třeba pohlížet na to, jak se chová duše, když si vypracovává vědu. Navykne-li si člověk vyvíjet tento druh činnosti jen tehdy, když přicházejí v úvahu smyslové vjemy, pak snadno upadá v domněnku, že tyto smyslové jevy jsou tím podstatným. Neohlíží se pak vůbec na to, že bylo použito jistého přístupu lidské duše právě jen vůči smyslovým jevům. Je však možné vyjít nad toto svévolné sebeomezení, a bez ohledu, na zvláštní případ použití vzít v úvahu charakter vědecké činnosti. Pak bude možné mluvit i o poznání nadsmyslového obsahu světa jako o poznání „vědeckém“. *Tímto* obsahem světa se přitom bude lidská schopnost tvořit si představy zabývat tak, jako se v jiném případě zabývá přírodovědnými obsahy světa. Tajná věda by chtěla přírodovědný způsob bádání a badatelského smýšlení, jenž se ve své oblasti týká souvislosti a průběhu smyslových skutečností, odpou-

* Stávalo se, že výraz „tajná věda“, jak ho autor této knihy použil již v dřívějších vydáních, byl odmítán proto, že věda nemůže být přece pro nikoho něčím „tajným“. Bylo by to v pořádku, kdyby vč byla míněna takto. Ale tak tomu není. Jako nemůže být přírodní věda nazývána „přírodní“ v tom smyslu, že je každému „od přírody“ vlastní, tak si autor pod pojmem „tajné vědy“ nepředstavuje vědu „tajnou“, nýbrž vědu, která se vztahuje k tomu, co je ve světových jevech pro obyčejné poznání nezjevené, „tajné“, vědu o „tajnú“, o „zjevném tajemství“. Tajemství však nemá být tato věda pro nikoho, kdo hledá její poznatky příslušnými cestami.

tat od jeho zvláštního použití, ale podržet přitom jeho myšlenkovou i jinou svéráznost. Chce mluvit o mimosmyslových věcech stejným způsobem, jako přírodní věda mluví o věcech smyslových. Zatímco přírodní věda se s touto formou bádání a myšlení omezuje na smyslovost, chce tajná věda považovat tuto duševní práci s přírodou za jistý druh sebevýchovy duše a to, co si takto osvojila, použít na mimosmyslovou oblast. Chce postupovat tak, že sice nebude mluvit o smyslových jevech jako takových, ale mluví o mimosmyslovém obsahu světa tak, *jako* přírodovědec mluví o obsahu smyslovém. Z přírodovědného postupu si podržuje duševní přístup během tohoto postupu, tedy právě to, čím se poznání přírody stává teprve vědou. Proto se smí označovat za vědu.

Kdo uvažuje o významu přírodní vědy v lidském životě, zjistí, že tento význam se nemůže vyčerpávat jen osvojením přírodovědných poznatků. Neboť tyto poznatky nemohou vést nikdy k ničemu jinému než k prožívání toho, čím lidská duše sama *není*. Duše nežije v tom, co člověk poznává v přírodě, nýbrž v procesu poznávání. Duše se prožívá ve své činnosti zaměřené na přírodu. To, co si *živě* vypracovává v této činnosti, je ještě něco jiného než vědění o přírodě samé. Je to vlastní vývoj, prožívaný poznáním přírody. Tajná věda chce uplatnit zisk z tohoto vývoje v oblastech, které přesahují pouhou přírodu. Duchovní vědec nechce uznávat cenu vědy přírodní, nýbrž uznává ji ještě více než sám přírodovědec. Ví, že bez přísnosti představování, která se uplatňuje v přírodní vědě, nemůže žádnou vědu zakládat. Ví však také, že když tato přísnost byla získána pravým pronikáním do ducha přírodovědeckého myšlení, může být zachována silou duše i pro jiné oblasti.

Přítom však vystupuje na povrch něco, co může být na pováženu. Při pozorování přírody jc duše vedena pozorovaným předmětem mnohem více, než je tomu při pozorování mimosmyslového obsahu světa. V něm musí mít zvýšenou měrou schopnost zachovat z čistě vnitřních impulzů podstatu vědeckého způsobu představování. Protože velmi mnoho lidí – nevědomě – věří, že tato podstata se může zachovat jen vodítkem smyslových jevů, kloní se k tomu, aby svévolně rozhodli: jakmile se toto vodítko opustí, tápe duše se svým vědeckým postupem v prázdnotě. Tito lidé si neuvědomili zvláštnost tohoto postupu; tvoří si svůj úsudek většinou na základě poblouzení, která musejí vznikat, když vědecké smýšlení nebylo na přírodních jevech dostatečně upevněno, a přesto se duše chce oddávat zkoumání mimosmyslové oblasti světa. Tak vzniká samozřejmě mnoho nevědeckých výkladů o mimosmyslovém obsahu světa, nikoli však proto, že by takové výklady nemohly být ve své podstatě vědeckými, nýbrž proto, že se v daném případě zanedbala vědecká sebevýchova pozorováním přírody.

Kdo chce mluvit o tajné vědě, musí mít vzhledem k tomu, co jsme právě uvedli, bdělý smysl pro všechno zavádějící, k němuž dochází, když se pojednává o zjevných tajemstvích světa bez vědeckého smýšlení. Přesto by však nevedlo k něčemu prospěšnému, kdybychom hned na začátku duchovnědých výkladů mluvili o všech možných zblouděních, jež znevažují v duši předpojatých lidí každé bádání v tomto směru, protože tito lidé usuzují z opravdu četných zbloudění na neoprávněnost celého úsilí. Protože však odmítání tajné vědy vědci nebo vědecky smýšlejícími posuzovateli spočívá většinou přece jenom na uvedeném svévolném výroku a odvolávání se na zbloudění je pouze – často nevědomou – záminkou, bude výměna názorů s těmito odpůrci zprvu jen málo plodná. Nic jim totiž nebrání jistě oprávněně namítat, že nelze *předem* zjistit, zda uvedený pevný základ skutečně existuje u toho, kdo si myslí o jiných, že bloudí. Proto ten, kdo usiluje o tajnou vědu, musí prostě uvést to, o čem se domnívá, že to smí říkat. Úsudek o jeho oprávnění si mohou utvořit jen jiní, ale také jen takoví lidé, kteří se vyhnou všem svévolným výrokům a jsou schopni přistoupit na způsob jeho sdělení zjevných tajemství světového dění. Bude ovšem na něm, aby ukázal, jaký vztah má to, co přednáší, k jiným výsledkům vědění a života, jaká protivenství jsou možná a do jaké míry může jeho pozorování potvrzovat přímo vnější smyslová skutečnost života. Neměl by však nikdy usilovat o to, aby jeho výklady působily místo svým obsahem jeho uměním přemlouvat.

Často můžeme slyšet proti duchovědným výkladům námitku, že nedokazují to, co přednášejí; tvrdí prostě to či ono a říkají, že tajná věda to zjišťuje. Zneuznává následující výklady ten, kdo věří, že cokoli je v nich předneseno v tomto smyslu. Usiluje se tu o to, aby to, co bylo v duši dosaženo věděním o přírodě, se dále vyvíjelo tak, jak se může vyvíjet podle své vlastní podstaty, a aby se pak poukázalo na to, že duše při tomto vývoji naráží na nadmyslové skutečnosti. Přitom se předpokládá, že každý čtenář, který je schopen se výklady zabývat, zcela nutně na tyto skutečnosti naráží. Rozdíl od čistě přírodovědeckého nazírání se ovšem objevuje v okamžiku, kdy člověk vstupuje do duchovědné oblasti. V přírodní vědě jsou k dispozici skutečnosti v oblasti smyslového světa; pro vědce ustupuje duševní činnost proti souvislosti a průběhu smyslových skutečností do pozadí. Duchovní vědec musí stavět tuto duševní činnost do popředí; neboť čtenář dospěje ke skutečnostem jen tehdy, když si tuto duševní činnost správným způsobem osvojí. Tyto skutečnosti nejsou rozprostřeny i bez duševní činnosti před lidským vnímáním, tak jako tomu je v přírodní vědě, než tato začne usilovat o jejich pochopení; vstupují do tohoto vnímání pouze *prostřednictvím* duševní činnosti. Duchovní vědec tedy předpokládá, že čtenář bude spolu s ním skutečnosti *hledat*. Jeho výklad probíhá tak, že *vypráví* o nalézání těchto skutečností a že v tom, jak vypráví, nevládne osobní libovůle, nýbrž vědecký smysl osvojený v přírodní vědě. Bude proto také nucen mluvit o *prostředcích*, jimiž lze dospět k pozorování mimosmyslových – nadmyslových – skutečností.

Kdo se začne zabývat duchovědným výkladem, brzy zjistí, že jsou jím získávány představy a ideje, které předtím neměl. Tak také dospívá k novým myšlenkám o tom, co dosud mnil o podstatě „dokazování“. Poznává, že pro přírodovědecký výklad je „dokazování“ něco, co je k němu přinášeno jaksi zvenčí. V duchovědném myšlení spočívá však činnost, kterou duše používá u přírodovědeckého myšlení pro důkaz, již v hledání skutečností. Tyto skutečnosti nelze nalézt, není-li cesta k nim již něčím *průkazným*. Kdo kráčí skutečně touto cestou, prožívá již i důkaz; důkazem připojovaným zvenčí tu nelze nic docílit. Skutečnost, že se toto v charakteru tajné vědy nepoznává, vyvolává mnohá nedorozumění.

Celá tajná věda musí vyklíčit ze dvou myšlenek, jež mohou zapustit kořeny v každém člověku. Pro duchovního vědce, jak je zde míněn, vyjadřují obě myšlenky skutečnosti, které je možno prožít, použijeme-li k tomu správných prostředků. Pro mnoho lidí znamenají již tyto myšlenky nanejvýš napadnutelná tvrzení, o něž se lze tvrdě přit, ne-li něco „prokazatelně“ nemožného.

Jde o myšlenky, že za viditelným světem existuje svět neviditelný, pro smysly a myšlení na ně vázané *zprvu skrytý*, a že vývojem schopností v něm dřímajících je člověku možné do tohoto skrytého světa vnikat. Jeden řekne, že takový skrytý svět neexistuje. Svět, který člověk vnímá svými smysly, že je jediný. Jeho záhady lze prý vyřešit z něho samého.

I když je člověk v současné době ještě dalek toho, aby odpověděl na všechny otázky bytí, přijde čas, kdy smyslová zkušenost a na ní založená věda bude schopna odpovědi dát.

Jiní řeknou, že nelze tvrdit, že by neexistoval skrytý svět za světem viditelným; avšak lidské síly poznání nemohou do tohoto světa vniknout. Mají své hranice, které nelze překročit. Nechtě si potřeba „víry“ naleznou v tomto světě své útočiště. Opravdová věda, která se opírá o bezpečné skutečnosti, se však nemůže takovým světem zabývat.

Třetí strana bude považovat za opovržlivost, chce-li člověk vnikat svým poznáním do oblasti, v níž se musí zřeknout „vědy“ a spokojit se s „vírou“. Vyznavači tohoto názoru pociťují jako neoprávněné, když chce slabý člověk vnikat do světa, jenž může příslušet jedině náboženskému životu.

Tvrdí se i to, že všem lidem je možné společné poznání skutečností smyslového světa, ale pokud jde o nadmyslové skutečnosti, že přichází v úvahu jen osobní mínění a že tu nelze mluvit o nějaké obecně platné jistotě.

Jiní tvrdí mnoho jiných věcí.

Můžeme si uvědomit, že pozorování světa předkládá člověku záhady, jež nelze nikdy ze skutečností tohoto světa samých vyřešit. Nemohou být takto vyřešeny, i kdyby věda o těchto skutečnostech pokročila co možná nejdále. Neboť viditelné skutečnosti poukazují svou vlastní vnitřní podstatou na skrytý svět. Kdo si to neuvědomuje, uzavírá se záhadám, které ze skutečností smyslového světa všude zřetelně vystupují. *Nechce* jisté otázky a záhady vůbec vidět a věří proto, že na všechny otázky je možno odpovědět na základě smyslových skutečností. Na otázky, které *chce* klást, lze skutečně *vesměs* odpovědět skutečnostmi, o nichž si slibuje, že budou objeveny v budoucnosti. To je možno beze všeho připustit. Ale proč by také měl čekat na odpovědi v jistých věcech ten, kdo vůbec žádné otázky neklade? Ten, kdo usiluje o tajnou vědu, neříká nic jiného, než že jsou mu takové otázky samozřejmé a že je musí uznávat jako oprávněný výraz lidské duše. Vědě nemohou být přece vnučovány meze tím, že bude člověku zakázáno klást nepředpojaté otázky. K názoru, že člověk má hranice svého poznání, jež nemůže překročit a které ho nutí, aby se před neviditelným světem zastavil, musí být přece jenom řečeno: Nemůže být pochyb o tom, že oním druhem poznání, o který tu jde, do neviditelného světa proniknout *nelze*. Kdo považuje *tento* druh poznání za jedině možný, ten nemůže dospět k jinému názoru, než že je člověku odepřeno vnikat do nějakého vyššího světa. Lze však říci i toto: Je-li možné vyvinout *jiný* druh poznání, pak snad *toto* poznání může přece jen vést do nadsmyslového světa. Považuje-li někdo takový druh poznání za nemožný, pak dospívá k hledisku, z něhož se všechny řeči o nadsmyslovém světě jeví jako čirý nesmysl. Pro tento názor nemůže být pro nepředpojatý úsudek žádný jiný důvod, než že vyznavači takového názoru onen jiný druh poznání není znám. Jak ale může soudit o něčem, o čem tvrdí, že to nezná? Nepředpojaté myšlení se musí přiznávat k faktu, že mluví jen o tom, *co zná*, a že nebude prohlašovat nic o tom, *co nezná*. Takové myšlení může mluvit pouze o právu, aby někdo sděloval skutečnost, kterou poznal, nikoli však o právu, aby někdo prohlašoval za nemožné to, *co nezná* nebo *nechce znát*. Nikomu nelze upírat právo nestarat se o nadsmyslové bytí; nikdy však nelze uvést pravý důvod pro to, aby někdo prohlašoval sebe za směřodatného nejen pro to, *co může on vědět*, nýbrž i pro všechno, *co „člověk“ vědět nemůže*.

Těm, kdo považují za opovržlivost vnikat do nadsmyslové oblasti, musí být z duchovněného hlediska dáno na uvážení, že to možné je a že je prohrěškem proti schopnostem, jež byly dány člověku, když je nechá ležet ladem, místo aby je vyvíjel a používal jich.

Kdo však věří, že názory o nadsmyslovém světě patří jen k osobnímu mínění a pocitu, popírá to, *co je společné všem lidským bytostem*. Je jistě správné, že poznání těchto skutečností musí nalézt každý sám, a je také skutečností, že *všichni* lidé, kteří jdou jen dostatečně daleko, nedospějí k odlišnému, nýbrž ke stejnému poznání těchto věcí. Rozdílnost existuje jen potud, pokud se lidé nechtějí přibližovat k nejvyšším pravdám vědecky jistou cestou, nýbrž cestou osobní libovůle. Je ovšem třeba opět připustit, že správnost duchovně-vědecké cesty může uznávat jen ten, kdo se chce vžívat do jejího zvláštního charakteru.

Cestu k tajné vědě může nalézt v okamžiku pro něho vhodném každý člověk, který existenci skrytého ze zjevného poznává nebo třeba jen předpokládá či tuší a který je vědomím, že síly poznání jsou schopny vývoje, podněcován k pocitu, že skryté se mu může odhalit. Člověku, který je veden těmito duševními zážitky k tajné vědě, se tím nejen otevírá výhled, že nalezne odpověď na určité otázky své touhy po poznání, nýbrž že nadto překoná i všechno, *co brání životu a oslabuje jej*. A v jistém vyšším smyslu je oslabením života, ba duševní smrtí, když se člověk cítí nucen odvracet se od nadsmyslové skutečnosti nebo ji popírat. Za jistých předpokladů vede k zoufalství, ztrácí-li člověk naději, že by se mu skryté mohlo zjevit. Tato smrt a toto zoufalství jsou ve svých různých formách zároveň vnitřními duševními protivníky duchovně-vědeckého úsilí. Objevují se, když se ztrácí vnitřní síla člověka. Pak mu musí být přiváděna všechna životní síla zvenčí, má-li ji vůbec mít. Vnímá pak věci, bytosti a procesy, jež přistupují k jeho smyslům; analyzuje je svým rozumem. Dávají mu radost a bolest, podněcují ho k činům, kterých je schopen. Nějakou dobu to tak může pokračovat,

jednou však musí dospět k bodu, v němž začne vnitřně odumírat. Neboť to, co může být čerpáno pro člověka ze světa, se vyčerpává. To není tvrzení, jež pochází z osobní zkušenosti jednotlivce, nýbrž něco, co vyplývá z nepředpojatého pozorování *všeho* lidského života. To, co chrání před tímto vyčerpáním, je ono skryté v hlubině věcí. Odumře-li v člověku síla sestupovat do těchto hlubin, aby načerpával stále novou životní sílu, pak nebude nakonec prospívat jeho životu ani vnější stránka věcí.

Není tomu vůbec tak, že by se to týkalo jen osobního blaha nebo utrpení jednotlivého člověka. Právě skutečnými duchovně-vědeckými úvahami se člověku stává jistotou, že z vyššího hlediska souvisí blaho i utrpení jednotlivého člověka niterně se zdarem nebo neštěstím celého světa. Existuje cesta, na níž člověk dospívá k názoru, že poškozují celý svět i všechny bytosti v něm, jestliže nerozvíjí správným způsobem *své* síly. Pustoší-li člověk svůj život tím, že ztrácí souvislost s nadsmyslovou skutečností, pak neníčí pouze ve svém nitru něco, co odumírá a může ho nakonec vést k zoufalství, nýbrž vytváří svou slabostí překážku pro vývoj celého světa, v němž žije.

Člověk se však může klamat. Může se oddávat víře, že nějaké skryté bytí neexistuje a že v tom, co přistupuje k jeho smyslům a k jeho rozumu, je obsaženo již všechno, co vůbec může být. Ale tento klam je možný jen pro povrch vědomí, nikoli pro jeho hlubiny. Cit a přání se této klamně víře nepodvolují. Budou stále znova určitým způsobem toužit po něčem skrytém. A je-li jim odňato, vhánějí člověka do pochyb, životní nejistoty, ba i do zoufalství. Poznání, jež činí skryté zjevným, je schopno překonávat všechnu beznaděj, všechnu životní nejistotu, všechno zoufalství, zkrátka všechno to, co život oslabuje a činí jej neschopným potřebné služby ve světovém celku.

Je krásným plodem duchovně-vědeckých poznatků, že dávají sílu a pevnost životu a nikoli jen uspokojení zvědavosti. Pramen, z něhož tyto poznatky čerpají sílu k práci, důvěru k životu, je nevyčerpateľný. Nikdo, kdo k tomuto prameni *jednou* opravdu dospěl, neodejde od něj neposílen, když hledá u něj znovu útočiště.

Existují lidé, kteří nechtějí o těchto poznatcích nic vědět proto, že spatřují už v tom, co bylo řečeno, něco nezdravého. Pro povrch a vnějšek života mají tyto lidé zcela pravdu. Nechtějí, aby zakrnělo to, co poskytuje život v takzvané skutečnosti. Vidí slabost v tom, když se člověk odvrací od skutečnosti a hledá spásu ve skrytém světě, jenž se pro ně rovná něčemu fantastickému a vysněnému. Nechceme-li při takovém duchovně-vědeckém hledání upadat do chorobného snění a slabosti, pak musíme uznat částečnou oprávněnost těchto námitek. Spočívají na zdravém úsudku, který nevede k celé, nýbrž jen k poloviční pravdě proto, že neproniká do hloubky věcí, nýbrž zůstává na jejich povrchu. – Kdyby úsilí o nadsmyslové poznání oslabovalo život a odvracelo člověka od pravé skutečnosti, pak by tyto námítky byly jistě dostatečně silné, aby tomuto duchovnímu směru odňaly půdu pod nohama.

Avšak ani vzhledem k těmto názorům by duchovně-vědecké snahy nešly správnou cestou, kdyby se v obyčejném slova smyslu chtěly „hájit“. I zde mohou hovořit jen svou hodnotou, poznatelnou pro každého nepřed- pojatého člověka, dávají-li pocit ovat, jak znásobují životní sílu tomu, kdo se do nich vžívá ve správném smyslu. Tyto snahy nemohou odcizit člověka světu, nemohou ho učinit snílkem; posilují člověka z týchž životních zdrojů, z nichž pochází svou duchovně-duševní částí.

Když člověk přistupuje k duchovně-vědeckým snahám, staví se mu do cesty ještě jiné překážky pochopení. Je totiž sice zásadně správné, že čtenář nalézá v duchovně-vědeckém výkladu líčení duševních zážitků, jejichž sledováním se může přibližovat k nadsmyslovým obsahům světa. V praxi se to však musí jevit jen jako jakýsi ideál. Čtenář musí zprvu přijímat větší množství nadsmyslových zkušeností, které ještě sám neprožívá, jen jako sdělení. Jinak to být nemůže a musí tomu tak být i v této knize. Bude se tu líčit, co se autor domnívá vědět o bytosti člověka, o tom, co se s ním děje při narození, smrti a v netělesném stavu v

duchovním světě; bude se tu dále popisovat vývoj Země a lidstva. Mohlo by se zdát, jako by se tu přece jen předpokládalo, že množství domnělých poznatků může být předneseno jako dogmata, pro něž by se vyžadovala víra na základě autority. Tak tomu však přece jen není. To, co se totiž může vědět o nadmyslovém obsahu světa, žije v autorovi jako živý obsah duše; vžívá-li se někdo do tohoto duševního obsahu, pak toto vžívání zaněcuje ve vlastní duši impulzy, jež vedou k příslušným nadmyslovým skutečnostem. Při čtení o duchovně-vědeckých poznacích žije člověk jinak, než když čte sdělení o smyslových skutečnostech. Čte-li sdělení ze smyslového světa, pak čteme jen *o něm*. Čteme-li však správným způsobem sdělení o nadmyslových skutečnostech, pak se vží-váme do proudu duchovního bytí. V přijímání výsledků přijímáme zároveň vlastní vnitřní cestu k nim. Je pravda, že to čtenář zprvu často ani nepozoruje. Člověk si představuje vstup do duchovního světa až příliš podobný nějakému smyslovému zážitku, a tak zjišť uje, že to, co při čtení o tomto světě prožívá, je příliš myšlenkové. Ale v *opravdovém* myšlenkovém přijímání stojí člověk již uvnitř tohoto světa a jde jen o to, aby si uvědomil, že již nepozorovaně prožil to, co domněle obdržel jen jako myšlenkové sdělení.

Pravou povahu tohoto prožitku si plně ujasníme, když budeme provádět prakticky to, co se líčí v druhé (poslední) části této knihy jako „cesta“ k nadmyslovým poznatkům. Někdo by se mohl snadno domnívat, že správný by byl opačný postup: že nejprve měla být popsána tato cesta. Tak tomu však není. Kdo koná jen „cvičení“, aby vstoupil do nadmyslového světa, aniž by zaměřil duševní pohled na určité skutečnosti nadmyslového světa, pro toho zůstane tento svět jen neurčitým, zmateným chaosem. Tím, že se nejprve poučí o určitých skutečnostech tohoto světa, učí se člověk do něho do jisté míry naivně vžívat, a pak si teprve ujasňuje, jak se s plným vědomím, bez naivity sám dostane k zážitkům, o nichž dostal sdělení. Proniká-li člověk do duchovně-vědeckých výkladů, přesvědčuje se, že bezpečná cesta k nadmyslovému poznání nemůže být přece jen jiná než takováto. Poznává také, že všechny názory o tom, že by nadmyslové poznatky mohly zprvu působit jakousi sugestivní mocí jako dogmata, jsou neoprávněné, neboť obsah těchto poznatků je získáván v takovém druhu duševního života, jenž mu odnímá každou pouze sugestivní moc a dává mu jen možnost mluvit k druhému tak, jako k němu mluví všechny pravdy, jež se zaměřují na jeho uvážlivý úsudek. Příčinou toho, že druhý zprvu nepozoruje, jak žije v duchovním světě, není neuvážlivé sugestivní přijímání, nýbrž jemnost a nezvyklost toho, co je při čtení prožíváno. Tak se čtenář, když nejprve přijímá sdělení podávaná v první části této knihy, stává napřed *spolupoznávajícím* nadmyslového světa; praktickým prováděním pokynů udávaných v druhé části se stává samostatným poznavatelem tohoto světa.

Podle ducha i *pravého* smyslu nenalezne také žádný skutečný vědec rozpor mezi svou vědou, vybudovanou na skutečnostech smyslového světa, a způsobem, jak je zkoumán nadmyslový svět. Onen vědec používá určitých nástrojů a metod. Nástroje si zhotovuje zpracováním toho, co mu dává „příroda“. Nadmyslové poznání používá také určitého nástroje. Jenže tímto nástrojem je člověk sám. I tento nástroj musí být pro vyšší bádání nejprve připraven. Musejí v něm být nejprve proměněny schopnosti a síly dané „přírodou“ bez lidského přičinění ve vyšší schopnosti a síly. Tak může člověk učinit sám sebe nástrojem pro zkoumání nadmyslového světa.